

ініціативі зміни ефективно адаптуватися до подій, що розгортаються, і нової інформації (Ajit Kambil, 2022).

Колишні звички можуть бути дуже потужним стримуючим чинником у реалізації зміни. Керівники часто наголошують на фразі: «це той спосіб, яким ми завжди користувалися». Звички перешкоджають змінам, оскільки співробітники, які зберігають попередню звичку, не можуть прийняти новий спосіб роботи або нову систему. Наприклад, розглянути питання про перехід від використання електронних таблиць Excel до нового онлайн-додатка для планування бюджетів. Якщо частина організації продовжує використовувати свої старі електронні таблиці замість нової системи, то вона підтримує обидві системи замість однієї і не розуміє всіх переваг. Зміна навичок може бути складною і видалення старих систем забезпечення навичок може мати вирішальне значення для включення позитивних змін (Ajit Kambil, 2022).

РОЗВИТОК АГРАРНОГО РИНКУ В КОНТЕКСТІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ

Лебеденко О. В., к.е.н., доцент

У товарному господарстві існують непрямі опосередковані зв'язки між виробництвом і споживанням, які розвиваються за схемою: «виробництво – обмін – споживання». Коли суб'єкти ринку, здійснюючи власну господарську діяльність, вступають у відносини один з одним, виникає ринок. Ринкові відносини є цілком невіддільними від процесів суспільного поділу праці – основи будь-якого товарного виробництва. Ринок з'являється там і остільки, де і оскільки з'являється суспільний поділ праці і товарне виробництво. Величина ринку нерозривно пов'язана зі ступенем спеціалізації суспільної праці. Вироблена продукція спочатку потрапляє на ринок для обміну на інші вироби, і лише потім надходить у сферу виробничого та особистого споживання. Такий обмін підтверджує чи не підтверджує необхідність виробництва даної продукції для продажу. Саме за посередництва ринку встановлюються економічні

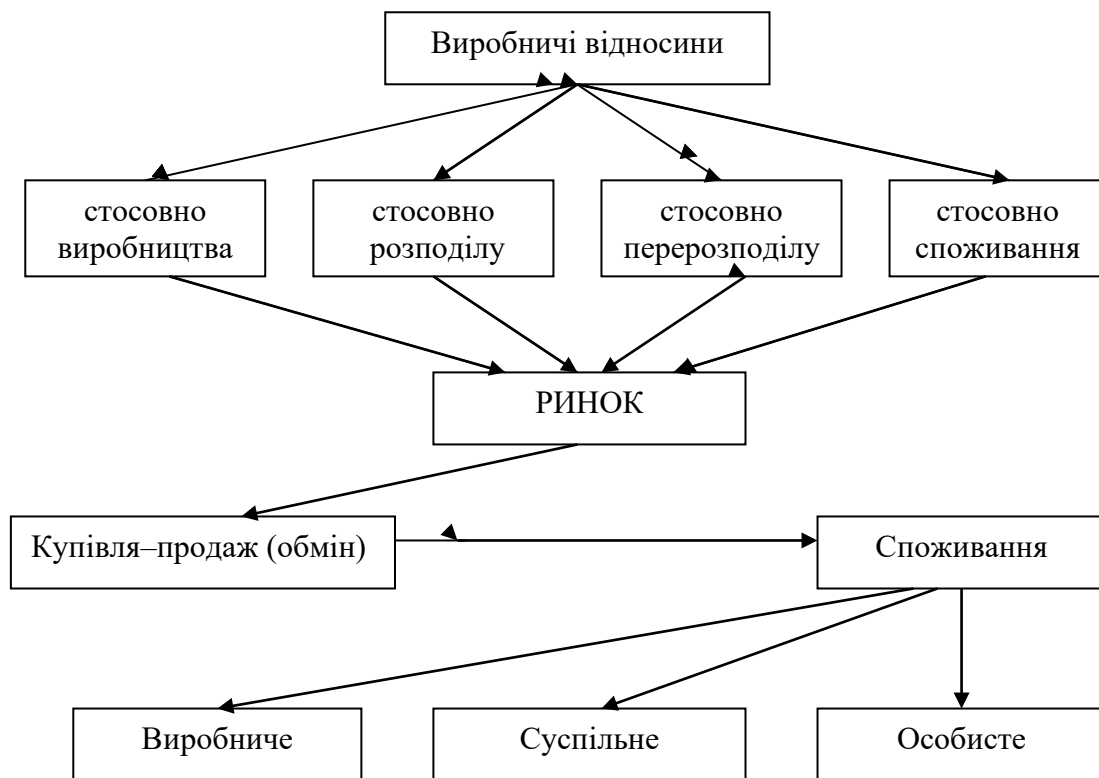
відносини «людина (товаровласник) – людина (товаровласник)», які будуються по горизонталі через купівлю–продаж товарів. При цьому реалізується одна з форм економічної свободи, за якої і покупець, і споживач володіють свободою вибору речей.

В економічній літературі ринок визначається неоднозначно: «Ринок являє собою всеохоплюючу форму, що забезпечує товарний обіг» (Пубський, 1998). «Ринок – це сукупність певних торгових операцій, які забезпечують необхідну взаємодію сфери виробництва і сфери реалізації продукції» (Гришко, Рабштина, 1995).

Різноманітність трактувань ринку в економічній теорії обумовлена передусім еволюцією самого ринку в процесі розвитку суспільства, а також теоретичними і методологічними підходами до дослідження чинників економічного розвитку, різними історичними ступенями пізнання сутності ринку. У контексті проходження суспільного виробництва через певні фази, ринок являє собою сферу товарного обігу в загальній схемі відтворення (виробництво–розподіл–обмін–споживання), рис. 4.3.

Як бачимо, ринок знаходиться на проміжній стадії між виробництвом, яке вже завершилося, та споживанням, яке ще не розпочалося. Отже, ринок органічно поєднує виробництво і споживання.

О.В. Березін виокремлює головні риси ринку, що покладені в основу будь-якого визначення: ринок є певною сферою товарного обігу, яка визначає відносини між виробниками і споживачами та зв'язки, що склалися між ними. Отже, ринок – це одна з найважливіших економічних категорій товарного способу виробництва, сутність якої проявляється у сфері товарного обміну та характеризується певною системою економічних відносин між продавцями та покупцями, де знаходять відображення виробничі відносини конкретної суспільно-економічної формації. Кількісною характеристикою ринку є обсяг операцій купівлі–продажу, що здійснюються на ньому.

Рис. 4.3. Місце ринку у системі виробничих відносин

Соціально-економічне значення ринку визначається його роллю в процесі суспільного відтворення: забезпечуючи реалізацію суспільного продукту, ринок створює умови для безперервного продовження процесу суспільного відтворення. Водночас, забезпечуючи реалізацію товарів, він сприяє задоволенню суспільних потреб (Березін, 2008).

Оскільки виникнення і розвиток ринкових відносин визначаються поділом праці, який значною мірою відноситься до сфери виробництва, вихідна категорія ринку відображає, передусім, виробничу сферу й слугує початковим моментом для розуміння ринкових форм товарообміну (Кирилюк, Прощаликіна, 2012). Ринок—це результат господарського відокремлення виробників, які спеціалізуються на виготовленні певного товару (послуги). Отже, людина не лише обирає певний вид роботи, але й перетворює його в самостійну виробничу діяльність і, у той же час, у частку суспільної праці. Саме таке положення породжує його залежність від інших товаровласників та

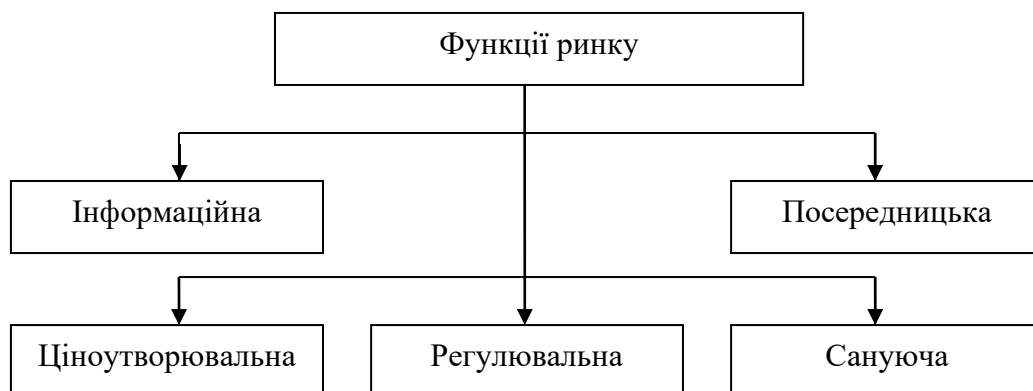
необхідність обмінюватися продукцією, продаючи її на ринку. Таким чином, через ринок встановлюються господарські зв'язки між людьми.

Системоутворювальною ланкою в структурі ринку є обмін, що забезпечує обіг товарів і послуг та їх просування від виробників до кінцевих споживачів. Обмін породжує відносини купівлі–продажу й створює умови для функціонування ринкових відносин загалом. Однак погодимося з тими дослідниками, які вважають, що зведення ринку як економічної категорії лише до сфери обігу й обміну в товарній формі, є помилковим, оскільки сфера обміну –це лише одна зі складових частин відтворення, проміжна ланка між виробництвом і споживанням. Ринок не лише обслуговує сферу доведення продуктів праці до кінцевого споживання, але й фактично є системним процесом забезпечення самого відтворювального циклу «виробництво–розподіл–обмін – споживання» (Кирилюк, Прощаликіна, 2012). З такої позиції ринок варто розглядати як самостійну складову економічних відносин, що поєднує відносини з приводу виробництва (створення продукції для товарообміну), розподілу (формування доходів суб'єктів ринку), обміну (купівля–продаж), споживання (відтворювальні процеси), а також відносини власності, реалізації економічних інтересів тощо. Ці відносини зумовлені суспільним поділом праці.

Ринок функціонує завдяки дії відповідного механізму. Ринковий механізм – це така організація господарства, за якої окремі виробники і споживачі взаємодіють через ринок з метою вирішення трьох основних проблем економіки: 1) які товари мають бути вироблені і в якій кількості; коли їх треба виробити? 2) як ці продукти треба виробити, ким, з яких ресурсів, за допомогою якої технології? 3) для кого виробляти продукт, як вироблений продукт розподілити? Механізм цін, попит і пропозиція, прибуток і збитки через взаємодію визначають напрями такої діяльності та найбільш ефективні форми організації виробництва і реалізації продукції (Ортіна, 2007). Таким чином, ринковий механізм є такою формою організації господарства та його регулювання, за якої споживачі і виробники взаємодіють один з одним через

посередництво ринку з метою вирішення основних завдань функціонування та розвитку економіки.

Ринковий механізм визначають і як сукупність взаємопов'язаних економічних законів, елементів, що утворюють спосіб організації ринкової економіки як саморегульованої системи; це механізм формування цін і розподілу ресурсів, взаємодії продавців і покупців товару, регулювання обсягу та структури інвестицій, збалансування попиту і пропозиції матеріальних благ і послуг, механізм стимулювання науково-технічного прогресу, забезпечення пріоритету споживача (Березін, 2008). Через дію ринкового механізму ринок виконує важливі функції: інформаційну, посередницьку, ціноутворювальну, регулювальну, сануючу (рис. 4.4).

Рис. 4.4 Функції ринку

Інформаційна функція полягає в тому, що через постійно змінювані ціни, відсоткові ставки на кредит ринок надає об'єктивну інформацію про суспільно необхідні витрати виробництва, асортимент і якість товарів (послуг) тим, хто бере участь у виробництві,.

Посередницька функція ринку проявляється в тому, що він поєднує економічно відокремлених суб'єктів ринку: виробників та споживачів, продавців і покупців.

Ціноутворювальна функція ринку обумовлена певними функціями. Ціна – грошове вираження вартості одиниці товару, послуг, робіт. Вартість товару, робіт або послуг може містити за своїм функціональним складом як

індивідуальні витрати виробника, так і суспільно необхідні (ринкові) витрати. Виробник з метою використання ціни як інструмента конкурентної боротьби має постійно шукати зменшення індивідуальних витрат виробництва. У випадку, коли індивідуальна вартість менша, ніж суспільно необхідна (ринкова), виробник, реалізуючи товари (роботи, послуги) за ринковими цінами, має надлишковий прибуток, який дає йому значні переваги перед конкурентами. В економіці існує таке поняття, як суспільно-оптимальні ціни. Це ціни на продукцію, які дають можливість досягти найбільш ефективного розподілу ресурсів в економіці і дорівнювати, згідно з практикою ринкової організації виробництва, граничним витратам на виробництво останньої одиниці продукції.

Регулювальна функція пов'язана з впливом ринку на всі сфери економіки і, передусім на виробництво. Ринок дає відповідь на запитання: що виробляти? для кого виробляти? як виробляти? У результаті цього на ринку встановлюються оптимальні економічні пропорції.

Економічний зміст сануючої функції полягає у вилученні зі суспільного виробництва економічно нестійких, нежиттєздатних господарських одиниць, з одного боку, та в підтримці розвитку підприємливих, ефективно функціонуючих суб'єктів господарювання – з іншого. Як наслідок, відбувається безперервне підвищення середнього рівня стійкості господарства країни в цілому (Березін, 2008).

Поняття аграрного ринку є похідним від економічної категорії «ринок». Досліджуючи поняття аграрного ринку, можна виділити різні підходи до його тлумачення, оскільки воно трактується досить широко.

Так, за одним із підходів, аграрний ринок розглядають через призму економічних відносин. «Аграрний ринок – це складна система багатогранних економічних відносин між суб'єктами ринку (покупцями, продавцями, посередниками тощо), що виникають під час виробництва, розподілу та споживання сільськогосподарської продукції» (Економіка сільського господарства, 2010).

З точки зору П.О. Сухого, аграрний ринок – це система товарно-грошових відносин в аграрній сфері, де на основі співдії попиту і пропозиції та відповідно до умов конкуренції в межах економічної свободи, гарантованої державою, встановлюються ціни на товари та послуги і відбуваються акти їх купівлі та продажу (Сухий, 2013).

У тлумаченні поняття аграрного ринку також можна виділити інституційний підхід. Представниками такого підходу є Ю.С. Коваленко, В.А. Мамчур, О.Г. Шпикуляк та ін. Зокрема, за визначенням Ю.С. Коваленка (2004) аграрний ринок – це система установ, методів і ресурсів, головним завданням якої є координація та управління агропромисловим виробництвом країни на основі обмінних процесів з метою задоволення споживчих потреб її громадян.

В.А. Мамчур (2016) аграрний ринок визначає як інституційну систему або простір економічних, соціальних, господарських, галузевих відносин усіх суб'єктів господарювання, завданням якого є співпраця (координація) та управління, що здійснюються в умовах виробництва, обміну, зберігання, транспортування, розподілу і купівлі, та являються сукупністю великої кількості спеціалізованих ринків (землі, фінансового, зерна, цукру, молока тощо), а також здійснюють формування ефективного поля їх діяльності, формуючи відповідні правила та механізми спільної участі в цьому середовищі з метою забезпечення продовольчої безпеки та споживчих потреб громадян.

Ще за одним підходом аграрний ринок розглядається як об'єкт правових відносин. Наприклад, одне з тлумачень категорії «аграрний ринок» наведено в Законі України «Про державну підтримку сільського господарства України». Відповідно до цього Закону, аграрний ринок – сукупність правовідносин, пов'язаних з укладенням та виконанням цивільно-правових договорів щодо сільськогосподарської продукції (Про державну підтримку..., 2009). Таке визначення, на нашу думку, відображає суто юридичну складову, що не дозволяє повною мірою розкрити сутність аграрного ринку, оскільки економічний зміст певного явища суспільного життя виступає первинним стосовно його юридичної сутності.

Більш повне визначення аграрного ринку в теорії права надав В.І. Семчик (2012). На його думку, аграрний ринок – це сфера товарного обміну, який (у межах, урегульованих законодавством про аграрні ринки) здійснюється між продавцями й покупцями (юридичні та фізичні особи, територіальні громади й держава) як товарообмін, що виникає за результатами аграрного товаровиробництва в установлених місцях, формах, шляхом укладення та виконання договорів купівлі–продажу, інших цивільно-правових правочинів на добровільних узгоджених умовах, за відповідними цінами й волевиявленням продавців і покупців.

Спираючись на викладене, слід зазначити, що існування різних підходів до тлумачення поняття «аграрний ринок» свідчить про його складність та багатогранність, а кожен з наведених підходів відображає той чи інший аспект сутності аграрного ринку.

Враховуючи те, що аграрний ринок, передусім, категорія економічна, з нашої точки зору, він являє собою систему економічних відносин, зумовлених розвитком суспільного поділу праці, яка забезпечує обмінні процеси між виробниками та споживачами продукції аграрної сфери з метою задоволення суспільних потреб (Лебедецько, 2020).

Аграрний ринок – це сфера прояву економічних відносин між виробниками й споживачами, інструмент узгодження їх економічних інтересів. Ці відносини мають форму економічної змагальності, за якої виникає спонукальний механізм, що стимулює виробника адаптувати виробництво і реалізацію сільськогосподарської продукції та сировини до платоспроможного попиту споживача у зв'язку з економічною залежністю виробництва від споживання. Завдання виробника полягає також у тому, щоб передбачати зміни попиту. Інакше обсяги й структура сільськогосподарського виробництва не будуть відповідати суспільним потребам. Отже, ринок забезпечує взаємодію виробництва й споживання, має прямий і зворотний вплив на сукупність виробничих процесів та сприяє їх відновленню на якісно новій основі.

Оскільки ринок являє собою не лише сферу товарного обміну чи безпосередньої взаємодії попиту й пропозиції, а й поєднання процесів виробництва та споживання, він має властивості системи, що знаходиться у стані безперервного розвитку. Аграрний ринок є системою економічних відносин, що забезпечують ефективне функціонування агропромислового комплексу на основі зацікавленості всіх суб'єктів ринку в кінцевих результатах діяльності.

Аграрний ринок поєднує сфери виробництва і споживання аграрної продукції, а також включає їх у загальний економічний процес відтворення. У науковій літературі часто зустрічається ототожнення деякими дослідниками понять «аграрний ринок» і «агропромисловий ринок» (Коваленко, 2004). Наприклад, Є.Й. Майовець дає таке визначення аграрного ринку: «Аграрний ринок – це система економічних відносин між суб'єктами ринку у сфері обігу сільськогосподарських і продовольчих товарів, факторів сільськогосподарського виробництва та послуг»

Ми погоджуємося з тими науковцями, які вважають, що проводити співвідношення понять аграрного і агропромислового ринків слід залежно від їх товарної наповнюваності (Павленчик, 2014). Так, на аграрному ринку здійснюється торгівля аграрною продукцією (в необробленому вигляді або такою, що пройшла первинну переробку), а агропромисловий ринок включає, крім аграрної продукції, ще й ринок засобів виробництва (сільськогосподарської техніки, добрив, засобів захисту рослин, паливно-мастильних матеріалів тощо) та послуг. Оскільки ринки аграрної продукції мають суттєві відмінності від ринків засобів виробництва і послуг, що входять до складу агропромислового ринку, стосовно умов функціонування, інфраструктури, інвестування, кредитування, регулювання, ототожнювати поняття «аграрний ринок» та «агропромисловий ринок», з нашої точки зору, недоцільно.

Аграрний ринок пов'язаний і з ринком продовольчих товарів. За одним із визначень, ринок продовольчих товарів являє собою сукупність економічних

взаємовідносин щодо виробництва, розподілу, обміну та споживання харчових продуктів з метою задоволення в них суспільних потреб та отримання доходу всіма його суб'єктами відповідно до ролі і значення виконуваних ними функцій [6].

У наукових літературних джерелах продовольчий і аграрний ринки також часто ототожнюють. Однак у сутності між указаними ринками є певні відмінності, які вимагають розмежування даних понять. Так, на продовольчому ринку можуть бути запропоновані товари, які не мають відношення до сільського господарства (наприклад, газовані напої), того часу як, до сільськогосподарської продукції можуть бути віднесені й непродовольчі товари (корми для худоби, вовна). Проте згадані ринки мають щільний взаємозв'язок. Так, основною метою функціонування продовольчого ринку є безперебійне забезпечення населення країни продовольством, а продукція аграрного ринку – це, як правило, продукти харчування або сировина для їх виробництва. Таким чином, рівень розвитку аграрного ринку визначає рівень розвитку продовольчого ринку України та забезпечення населення продуктами харчування.

Предметом купівлі–продажу на аграрному ринку, як уже відзначалося, виступає сільськогосподарська продукція, властивості та особливості виробництва якої свідчать про специфіку аграрного ринку, його відмінності від інших видів ринків. Так, аграрному ринку притаманні такі особливості:

- попит на сільськогосподарську продукцію має низьку еластичність;
- пропозиція сільськогосподарської продукції характеризується циклічністю і сезонністю, а також значною залежністю від природно–кліматичних умов;
- сільськогосподарська продукція має різне призначення: частина її використовується як сировина для подальшої переробки на продовольство, частина без переробки надходить до споживачів, інша частина – до господарств для подальшого виробництва продукції (насіння, молодняк худоби тощо);

- велика кількість виробників та їх роздрібненість на противагу потребам переробних підприємств у великих партіях сировини зумовлюють необхідність утворення ланок, які б нагромаджували та стандартизували продукцію;
- сільськогосподарська продукція обмежена в термінах реалізації, що спричиняє додаткові проблеми транспортування й зберігання, потребує добре налагодженої системи логістики (Васильчак, 2005).

Стабільність продовольчого забезпечення визначає добробут країни, є визначальним фактором розвитку економіки держави. Роль цього чинника постійно підвищується, він стає невід'ємною частиною економічної і національної безпеки держави. Економічна безпека – це сукупність умов і чинників, які характеризують поточний стан економіки, стабільність, стійкість і поступальність її розвитку. Економічна безпека розглядається як найважливіша якісна характеристика економічної системи, яка визначає її здатність підтримувати нормальні умови життєдіяльності населення, стійке ресурсозабезпечення розвитку національної економіки, послідовну реалізацію національно-державних інтересів. У такий спосіб економічна безпека стає основою національної безпеки країни.

До складових економічної безпеки віднесено продовольчу безпеку, яку визначено як стан виробництва продуктів харчування в країні, що здатний повною мірою забезпечити потреби кожного члена суспільства в продовольстві належної якості за умови його збалансованості та доступності для кожного члена суспільства. У Законі України «Про основи національної безпеки України» (№ 964-IV від 19.06.2003р.) зазначається, що основними напрямками державної політики з питань національної безпеки України в економічній сфері є забезпечення продовольчої безпеки.

Таким чином, продовольча складова є невід'ємним елементом економічної безпеки країни, а аграрний ринок відіграє важливу роль у задоволенні потреб населення в продуктах харчування, досягненні продовольчої незалежності й стабільності. Тому можна стверджувати, що кінцевою метою функціонування

аграрного ринку є забезпечення економічної безпеки держави як вагової складової її національної безпеки.

Роль аграрного ринку особливо зростає, а необхідність його розвитку посилюється в умовах воєнного стану, коли значна кількість сільськогосподарських земель держави опиняється на тимчасово окупованих територіях, і спостерігається масове вивезення загарбниками сільськогосподарської продукції з країни.

Для успішного функціонування та розвитку аграрного ринку необхідно, щоб забезпечувався ряд умов. Так, особливості виробництва в сільському господарстві та специфіка функціонування аграрного ринку обумовлюють таке негативне явище в аграрному секторі, як диспаритет цін, відсутність еквівалентного обміну між аграрними та іншими товаровиробниками.

Нееквівалентний обмін аграрних підприємств із підприємствами–виробниками інших ресурсів зумовив зростання собівартості сільськогосподарської продукції.

Крім того, для продовольчого ринку характерна низька еластичність зв'язку між попитом і цінами. Як відомо, внаслідок фізіологічних особливостей, споживання людиною певного набору продуктів харчування є відносно стабільним. Попит на ці продукти не зростає пропорційно до підвищення доходів чи зниження цін.

Особливість аграрного виробництва виявляється і в тому, що обсяги виробництва більшості видів сільськогосподарської продукції і сировини не можна збільшити в стислий термін. У сільському господарстві майже відсутні монополістичні тенденції через відносно невисоку концентрацію виробництва, а галузі, що його обслуговують, переробляють і реалізують продукцію сільського господарства, можуть знаходитися в монополістичному чи олігопольному стані. Монополізм на ринку засобів виробництва для сільського господарства, збуту і переробки сільськогосподарської продукції гальмує оновлення, покращення технічних характеристик, здешевлення сільськогосподарських машин й устаткування, породжує диспаритет цін, що

зумовлює цінове вилучення частини чистого доходу аграрних підприємств, зниження ефективності виробництва і зменшення обсягів реалізації продукції.

Зазначені причини обмежують можливості господарювання аграрних підприємств. Механізм ринку тут не забезпечує того ефекту, який досягається в інших галузях економіки. Для вирішення проблеми диспаритету цін можна діяти за двома напрямками: 1) покластися на вільну дію ринкового механізму; 2) запровадити державне регулювання цін.

Більшість учених економістів-аграрників вважають, що проблему цін має вирішувати держава через адміністративні важелі. У більшості країн світу саме держава вирішує проблеми еквівалентності та паритетності в міжгалузевому обміні, безпосередньо не втручаючись у процес ціноутворення.

Інші дослідники наголошують, що диспаритет цін в аграрному виробництві можна подолати і бездотаційним шляхом, на основі дії лише ринкових принципів. Однак це потребує вирішення іншої проблеми – захисту внутрішнього ринку від імпорту порівняно дешевшої продукції.

У більшості країн світу пом'якшенню диспаритету цін сприяють і такі процеси, як поглиблення спеціалізації виробництва, кооперування виробників (створення кооперативів для закупівлі техніки та інших засобів виробництва і збуту продукції), інтеграції господарств з підприємствами-виробниками сільськогосподарської техніки.

Бездотаційне вирішення проблеми диспаритету цін є більш вигідним для суспільства, оскільки не несе витрат на утримання низки суб'єктів низькоефективного сектору економіки (Макаренко, 2005).

Важливим складовим компонентом ринкового механізму вважають конкуренцію, яка являє собою економічну боротьбу, суперництво між відокремленими виробниками продукції, робіт та послуг щодо задоволення власних економічних інтересів, пов'язаних з доведенням та реалізацією цих послуг, робіт та продукції до споживачів. Зазначимо, що конкуренція є й рушійною силою в розвитку економіки. В умовах конкуренції перемагає той, хто створює високоякісну продукцію за оптимальних витрат. Для суспільства

конкуренція корисна тим, що стимулює економію використовуваних ресурсів, примушує суб'єктів господарювання постійно поновлювати асортимент, пильно стежити за науково-технічними досягненнями й активно впроваджувати їх у виробництво (Березін, 2008).

У цьому контексті важливо помітити на особливості конкуренції на аграрному ринку. Як і в інших галузях економіки, конкурентоспроможність продукції аграрних підприємств досягається шляхом зниження собівартості одиниці продукції, що дає можливість (за рівних інших умов) використовувати ціновий чинник у конкурентній боротьбі. Найвищий ефект дає поєднання в конкурентній боротьбі як цінового, так і нецінового чинників. Крім того, важливо враховувати й географічний чинник, що зумовлює транспортні витрати виробників.

Для аграрного ринку характерна жорстка конкуренція. Попит на продукцію аграрних підприємств на світовому ринку менш еластичний, характеризується порівняльною однорідністю й невеликою номенклатурою товарів. На світовому ринку пропозиція, як правило, перевищує попит на сільськогосподарську продукцію, посилюється конкуренція за покупця, а ціни часто не досягають навіть ціни рівноваги. Таку жорстку конкуренцію можуть витримати лише ті виробники, в яких повна собівартість нижче сформованих цін на світовому ринку (Макаренко, 2005).

Ефективне функціонування аграрного ринку безпосередньо залежить від постійно відтворюваного ринкового середовища, його ринкової інфраструктури, під якою розуміють сукупність видів діяльності, що забезпечують ефективне функціонування суб'єктів ринку (Березін, 2008).

Призначення інфраструктури аграрного ринку полягає у створенні належних умов для його ефективного функціонування, в забезпеченні стабільного функціонування аграрних підприємств, зниженні господарських ризиків і вивільненні безпосередніх виробників сільськогосподарської продукції від невласних їм функцій щодо просування продукції до кінцевих споживачів. Саме інфраструктура, виконуючи на ринку згадані функції,

створює умови для переходу підприємств на якісно вищий організаційний рівень розвитку.

Сукупність елементів ринкової інфраструктури на шляху просування продукції підприємств до споживачів доцільно поділити на три підсистеми:

- кредитно-фінансову;
- інформаційно-організаційну;
- регулювальну.

До кредитно-фінансової підсистеми належать ті елементи інфраструктури, що обслуговують сферу обігу грошових коштів і цінних паперів (комерційні банки, страхові та лізингові структури тощо).

Інформаційно-організаційна підсистема включає ті елементи інфраструктури, які забезпечують просування товару до кінцевих споживачів (торгові дома, біржі, аукціони, виставки, брокерські контори, гуртово-роздрібні, маркетингові, консалтингові, юридичні й аудиторські структури, підприємства зв'язку тощо).

До регулювальної підсистеми відносять владні структури, податкові, та інші державні органи, асоціації підприємців, громадські організації (Цимбалюк, 2009).

З урахуванням призначення елементів інфраструктури ринку сільськогосподарської продукції, на неї покладено певні функції:

- правове, інформаційне і фінансове забезпечення;
- мобілізація ресурсів аграрних підприємств та підвищення їх оборотності;
- гармонізація взаємодії суб'єктів ринку;
- забезпечення оперативності й ефективності діяльності суб'єктів ринку;
- підтримка і стимулювання розвитку конкуренції;
- сприяння впровадженню інноваційних методів і форм реалізації продукції;
- розвиток міжнародного обміну і забезпечення конкурентоспроможності продукції аграрних підприємств (Кобернюк та ін., 2014).

На інфраструктуру ринку покладаються важливі функції: опосередкувати взаємини суб'єктів господарювання, забезпечити ефективність організаційно-економічних зв'язків і просування продукції та необхідних ресурсів, а також здійснення контролю за такими процесами. Інфраструктура сприяє акумулюванню інформації, яка надходить від будь-яких суб'єктів ринку, а її використання пов'язує виробництво і споживання в єдиний комплекс.

Елементами інфраструктури ринку продукції аграрних підприємств є товарні біржі, аукціони, гуртові ринки, торгові доми, обслуговуючі кооперативи, транспортні структури тощо. Зупинимося на них детальніше.

Біржа – це місце, де оперативно укладаються угоди між партнерами щодо купівлі–продажу товарів. Вона є організаційною формою ринку, на якому відбувається вільна торгівля, купівля–продаж цінних паперів, валюти та масових товарів, що реалізують за стандартами чи зразками. Особливу роль у забезпеченні вільного просування продукції аграрних підприємств до кінцевих споживачів відіграють товарні біржі.

В умовах конкуренції через біржову торгівлю здійснюється мізерна частина угод з реалізації продукції аграрних підприємств. Основною причиною недостатнього розвитку біржової торгівлі є проблеми щодо зберігання продукції, одержання готівки. Важливу роль у процесі доведення продукції аграрних підприємств до кінцевих споживачів відіграють гуртові ринки. Гуртовий ринок – це місце, де формуються крупні партії сільськогосподарської продукції для перепродажу її іншим споживачам.

Аукціони – форма продажу у визначений час і у конкретному місці товарів, попередньо виставлених для ознайомлення. Зазвичай такі товари користуються підвищеним попитом. Аграрні підприємства на аукціонах здебільшого купують сортове насіння, племінну худобу, птицю.

Важливим елементом просування сільськогосподарської продукції у світовій практиці є агроторгові доми, які забезпечують основний потік її продажу. Агроторговий дім – це структура, що здійснює закупівлю товарів у виробника та їх перепродаж переробним підприємствам. Вони можуть

здійснювати торгівлю сільськогосподарською та промисловою продукцією, зокрема, реалізують насіння, добрива, засоби захисту рослин тощо.

Основною перевагою агроторгових домів є те, що їх діяльність зосереджена в окремому регіоні, який має свої особливості розвитку і характеризується спеціалізацією підприємств на виробленні певних видів продукції. За таких умов вони здатні координувати дії товаровиробників, накопичувати та реалізовувати сільськогосподарську продукцію.

Ефективність функціонування агроторгових домів через недосконалість нормативно-правової бази та економічного механізму їх діяльності низька, що зумовлює недовіру товаровиробників до цієї структури і небажання реалізувати їм вироблену продукцію.

У світовій господарській практиці важливим елементом інфраструктури ринку є обслуговуючі кооперативи у сфері виробництва і реалізації сільськогосподарської продукції і сировини.

Велике значення сільськогосподарська обслуговуюча кооперація має для усунення торговельних посередників, діяльність яких зумовлює відтік фінансових ресурсів з аграрної сфери і посилює проблему диспаритету цін на промислову та сільськогосподарську продукцію. Сільськогосподарський обслуговуючий кооператив дозволяє сільськогосподарським виробникам обирати як канали матеріально-технічного забезпечення, так і канали збуту продукції, впливати на ціну завдяки формуванню великих партій товару. В кінцевому підсумку сільськогосподарська обслуговуюча кооперація сприяє посиленню конкурентних позицій сільськогосподарських товаровиробників.

Для України характерна проблема інфраструктури аграрного ринку та недосконалої логістики товаропотоків. Як на національному, так і на регіональних рівнях спостерігаються невисокі темпи розвитку елементів інфраструктури. Це призводить до неспроможності повністю задовольнити потреби суб'єктів аграрного ринку. У процесі формування елементів інфраструктури ринку сільськогосподарської продукції має значення поєднання ринкового механізму з державним регулюванням. Така взаємодія може

здійснюватися економічними, законодавчими й адміністративними методами. Варто констатувати, що державна політика України відносно розвитку інфраструктури аграрного ринку є безсистемною і непослідовною.

Розвиток інфраструктури аграрного ринку стримує низка чинників: непослідовність державної політики у цій сфері, монополізація ринку посередницькими структурами і переробними підприємствами, інертність та недовіра до новостворених структур з боку аграрних підприємств (Кобернюк та ін., 2014). Виокремлюють таке поняття, як регіональний аграрний ринок. Регіональний аграрний ринок – це ринок аграрної продукції, обмежений певною територією. Регіональний аграрний ринок України має певні специфічні особливості, до яких, насамперед, відносяться (Кирилюк, Прощаликіна, 2012):

- нерозвиненість інфраструктури аграрного ринку та складність доступу сільськогосподарських товаровиробників до організованих каналів збуту;

- зростаюча монополізація аграрного ринку великими торговельними мережами;

- відсутність розвиненого конкурентного середовища на ринку, наслідком чого є цінова дискримінація сільськогосподарських товаровиробників з боку постачальників необхідних ресурсів, переробних підприємств;

- засилля неорганізованих посередницьких структур, які диктують закупівельні ціни товаровиробнику та здійснюють багаторазовий перепродаж товарів, що призводить до завищення роздрібних цін, від чого втрачає споживач;

- велика кількість дрібних товаровиробників, які виробляють абсолютну більшість овочів, фруктів, м'яса; їх слабка зорієнтованість на потреби ринку;

- відсутність тривалих стабільних зв'язків у ланцюгу «виробник–оптовик – роздрібний продавець–споживач», які не пов'язані контрактними механізмами;

- неконтрольоване зростання стихійної торгівлі, підсилення тінізації обігу товарів та послуг;

- низький рівень товарності сільськогосподарської продукції, зростання цін на неї;

- незбалансований механізм ціноутворення, пов'язаний з тим, що ринок неспроможний сформувати ціну на сільськогосподарську продукцію, рівень якої був би достатній для відтворення вкладених у виробництво активів, а держава неспроможна регуляторними заходами ліквідувати передумови втрат;

- значні цінові коливання на сільськогосподарську продукцію – річні, сезонні, регіональні;

- зростання імпорту сільськогосподарської продукції і продовольства в умовах лібералізації світової торгівлі.

Формування аграрного ринку в Україні потребує вирішення низки проблем щодо створення підґрунтя його ефективного функціонування:

- забезпечення моніторингу діяльності аграрних бірж, оптимізація обсягів закупівлі продукції за форвардними контрактами, організаційне забезпечення торгівлі ф'ючерсними контрактами, спрямування товарних потоків з позабіржового ринку у біржовий;

- створення рівних умов для усіх учасників ринку щодо виконання контрактних зобов'язань;

- створення дорадчих служб у регіонах з метою надання допомоги аграрним підприємствам у різних аспектах їх господарської діяльності;

- створення розгалуженої мережі фірмової торгівлі, гуртових ринків та гуртово-роздрібних складів-ринків, торговельних домів, аукціонів;

- формування інтегрованих господарських структур та спільних підприємств за участю українських та іноземних інвесторів, зорієнтованих на виробництво сільськогосподарської продукції і сировини;

- забезпечення ефективного функціонування служб контролю за якістю сільськогосподарської продукції та сировини, дотримання вимог законодавства з цих питань (Березін, 2008).

Визначальна роль аграрного ринку в забезпеченні продовольчої та національної безпеки вимагає значної уваги та підтримки з боку держави. З

огляду на те, що ефективне функціонування аграрного ринку може забезпечити сталий розвиток аграрного сектора економіки, розв'язання соціальних проблем сільського населення, продовольчу та національну безпеку країни, необхідно створити підґрунтя для його ефективного функціонування та розвитку.

ГРОМАДЯНСЬКЕ СУСПІЛЬСТВО ЯК ІНСТРУМЕНТ СТАЛОГО РОЗВИТКУ СУСПІЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИХ СИСТЕМ В УМОВАХ ГЛОБАЛЬНИХ ВИКЛИКІВ

Крушельницька Т. А., д.держ.упр. професор

Економічні кризи, епідемії, революції, війни тощо до невпізнання порушують нетривку стабільність світового суспільного порядку, що потребує пошуку більш дієвих інструментів забезпечення стійкості суспільно-економічних систем (світових регіонів, держав, територіальних громад тощо). Сьогодні перед Україною постала низка гострих глобальних проблем, серед яких найперша – відстоювання територіальної цілісності, виборювання якої загострило існуючі проблеми в нашій державі і в світі. Так, неоголошена війна Російської Федерації в Україні продемонструвала неспроможність національних і міжнародних інститутів до опору недемократичним системам щодо забезпечення національної безпеки, виявила відсутність дієвих інструментів унеможливлення застосування мілітарних та терористичних способів реалізації життєдіяльності країни–агресорки.

Пошук дієвих інструментів протистояння суспільно-економічних систем у війні та іншим глобальним викликам привели нас до потреби розкриття змісту сучасного світового соціально-гуманістичного простору. Він є складною сукупністю суспільно-економічних, політичних, правових і морально-етичних відносин, що формують у демократичній державі суспільство, індивідууми якого володіють громадянськими компетентностями як «люди світу». Це сприяє позитивній компліментарності суспільних відносин і забезпечує геополітичну і